

Tältmakarens sång

2009-01-15

Senast uppdaterad 2009-01-15

Denna korta betraktelse över ett klassiskt skaldestycke med rötter både i öst och väst skrevs som nämnts i texten under den ödesmättade hösten 2001, då separationen mellan de två tycktes större än någonsin. Den publicerades i Schacknytt nummer 7/2001. SGS:s kommentar, och mitt svar, infördes i SN 2/2002.

För nästan tusen år sedan levde i Nischapur en man som var vida berömd för sin vishet. Han hette Omar och kallades tältmakaren, Å»KhayyamÅ». Han var astronom och matematiker, och han var också en dem som utarbetade en ny kalender när det visade sig nödvändigt att göra så; den var i bruk ända in i Å»våra dagarÅ», till 1925 för att vara exakt.

Men det är inte på grund av sina imponerande naturvetenskapliga bedrifter som Omar i nådens år 2001 blir porträtterad i Schacknytt. Inte heller är det därför att han i sin ungdom kände en viss Hassan, en rikemans son, som efter ett misslyckat kufförsök måste fly till bergstrakterna söder om Kaspiska havet, där han slog sig i lag med där befintliga religiösa extremister, och därifrån spred skräck och bävan i såväl den kristna som muhammedanska världen; så berömt var hans skräckvälde att en d filologer hävdar att det engelska ordet för lönnmördare, "assassin", kan härledas till honom. Men historier som denna måste te sig alltför överkliga för moderna läsare; sådant skulle ju aldrig kunna hända idag.

Omar skulle helt säkert ha varit en fotnot till en fotnot i en lärd avhandling, om det inte varit så att han också skrivit poesi. Och hade inte Edward FitzGerald i mitten av artonhundratalet beslutat sig för att översätta några av dessa fyrradingar, "Rubaiyat", hade han sannolikt stannat bland fotnoterna. Omars kortdikt, små aforismer i bunden form som prisade stundens njutningar och beklagade alltings intighet, låg, som det heter, rätt i tiden, och i engelskspråkiga länder utbröt en formlig Omar-kult. Det märkligaste var kanske hans popularitet i religiösa kretsar, men där såg man i Omars njutningsfilosofi en längtan efter andliga ting.

Även Sverige skulle drabbas, men det dröjde till 1912 innan den första översättningen till svenska gavs ut, av en för mig okänd författare vid namn A.G. Damm. Det dröjde bara sju år innan nästa översättning (av Sten Selander) och sedan dess har det kommit ytterligare ett flertal, bara under de senaste tio åren har det i Sverige publicerats "Rubaiyat" av minst fyra olika översättare eller översättarteam; med andra ord är den av samma storleksordning som utgivningen av schackböcker på svenska.

I studenttidningen Lundagård publicerades i början av tjugotalet en diktsvit "Rubaiyat om Lund", skrivna av pseudonymen "Omar den yngre", där man på bekant studentmanér spexade med förlagan:

Herr Omar var en tankfull, husvill perser
som med sin stav i lösan sand skrev verser
emedan, säger sångmön, allt hans bläck
gick åt till vykort, växlar och reverser.

"Han bet i Livets Rönnbär in natura
och fann dem trots reklamen stundom sura.

Då vart han till sin läggning Pessimist

tills han svalt ned en Snaps med Angostura."

Bakom "Omar den yngre" stod tre unga akademiker, som inom sinom tid skulle brottas i den svenska litteraturens supertungviktsklass: Frans G Bengtsson, Hjalmar Gullberg och Sigfrid Lindström.

Omar skrev en mängd Rubaiyat, och ännu fler har tillskrivits honom. Men den här artikeln handlar bara om en enda av dem; det finns nämligen en med schackanknytning, och den tillhör den schackkulturella grundutbildningen:

'Tis all a Chequer-board of Nights and Days

Where Destiny with Men for Pieces plays:

Hither and thither moves, and mates, and slays

And one by one back in the Closet lays.

FitzGerald var uppenbarligen inte nöjd med denna version, eftersom han till den andra upplagan ändrade en del just i den här strofen, och knöt ihop den med en annan strof:

We are no other than a moving row

Of visionary Shapes that come and go

Round with this Sun-illumin'd Lantern held

In Midnight by the Master of the Show;

Impotent pieces of the game he plays

Upon this Chequer-board of Nights and Days;

Hither and thither moves, and checks, and slays;

And one by one back in the Closet lays.

Jag antar att den nytilkomna versen syftar på ett då tämligen vanligt fenomen, en Laterna Magica, som såvitt jag förstår var ett slags diaprojektor. Schackstrofen har väl knappast vunnit på denna omstuvning, och trots att "Impotent" i en senare upplaga byttes ut mot "But helpless" föredrar jag nog den första versionen.

På svenska känner jag till två översättningar, och ingen av dem är helt lyckad. Det första försöket, av Damm, har åren farit illa mot

Som på ett schackbord, rutadt: dag och natt

har ödet oss på lek till pjäser satt

och flyttar hit och dit, gör schack och matt

och lägger bort oss, som det oss tog fatt.

Kanske var slutraden begriplig i början av förra seklet. Eller har jag missförstått något? Selanders version är inte heller den perfekt, men den är i alla fall begriplig:

Som pjäser Han oss på sitt schackbord satt,
vars jätterutor heta Dag och natt.
Han leker med oss, slår och lägger ned oss
i lådan, se'n Han bjudit schack och matt.

"Interesting rhythmic devices", skulle kanske Arthur Dent ha uttryckt saken... Kanske har någon av mig okänd översättare lyckats bättre; kanske det bland Schacknytt's läsare döljer sig en Geraldsson, som kan ge denna vackra fyrrading sin slutgiltiga svenska språkdräkt?

Omar och hans översättare ger oss ytterligare ett bevis på hur lite som förändrats i de grundläggande mänskliga villkoren under det senaste millenniet, och visar också hur mycket av vår kultur som faktiskt knyter an till den österländska. Vi schackspelare vet naturligtvis om det redan, men det tycks mig som om resten av mänskligheten skulle kunna behöva en påminnelse.

Bo Sjögren efterlyste en annan/bättre tolkning av Omar Tältnakarens poem i Schacknytt - här är den:>

Vår värld är ett schackspel - rutorna är dag och natt
och ödet oss en knuff i ryggen ger
Vi löper runt och slår, schackar och sätter matt
och lägges alla snart i lådan ner.

Tolkningen är Eric Uhlins i någon av Richter-böckerna - lustigt att Bo inte har sett den.

PS. Jag tog den ut minnet - det kan vara en del småfel, så kolla.

Sven-Gunnar Samuelsson

Svar:

Jag brukar ofta hävda att allt jag lärt mig om schackspelets strategi har jag inhämtat från Kurt Richters fenomenala schackkavalkader; jag antar att det är därför som SGS är förvånad över att jag inte nämnde Uhlins version. Orsaken till denna m skulle ju kunna vara att jag slukade kavalkaderna långt innan jag blev bekant med Omar och hans värld, men en ännu

troligare förklaring är att strofen inte står i kavalkaderna (jag har, trots ihärdigt sökande, inte funnit den), utan i "Min första schackbok", som jag inte läst.

Visst är denna version bättre än de tidigare försöken, men den känns ändå inte som en slutversion. Utan att skriva en trebetygsuppsats i ämnet kan man väl notera dels att ändringen av rimschemat (från "aaxa" till "abab") är ett ganska radikalt ingrepp, och dels att andra raden hänger lite grann i luften; den saknar den schackliga parallell som de andra raderna har.

Jag har också försökt gräva fram någon modernare översättning, men dessa är oftast mer trogna mot Omar än mot FitzGerald då byts schackpjäserna ut mot marionetter och dockor, och det är ju inte så intressant för oss.

Fler bud?